

A TÉR SZEREPE A SZÉKELYFÖLDI KISTÉRSÉGEK KIALAKÍTÁSÁBAN

I. Kohézió és integráció a székelyföldi kistérség fejlesztésben

Bevezető

A jelen tanulmány célja, azon kohéziós elemek elemzése, amelyek alapvető követelmények a kistérségi térszerkezet kialakításában, illetve amelyek a létező kistérségek számára fejlesztési és *integrációs alapot* jelentenek.

Az integráció kérdésköre azt a folyamatot vizsgálja, amelyben a térszerkezeti elemek (infrastruktúra, domborzati adottságok stb.) által meghatározott téregységek gazdasági és társadalmi téren sikeresen vesznek részt, és amelyet maguk is alakítanak.

A tanulmány arra próbál választ adni, hogy milyen specifikus elemek szükségesek a térségi egységek leválasztásához, milyen szereppel bírnak ezek a fejlesztési folyamatokban, mennyiben teszik koherenssé a térséget, illetve rendelkeznek-e törvényszerűen a térségek homogén elemekkel?

Mielőtt a kérdésekre megpróbálunk választ találni, tisztázni kívánom a *térelem* szó tartalmi jelentését.

A tér alapvető kategóriái

A térelemek szerepét elsősorban mint társadalom-, táj-, és tudatformáló tényezőt különítjük el. Ehhez kapcsolódik az ember és a közösségek, akik mint a tér hasznélvezői alkotják a központi kategóriát. Ezt az is hangsúlyozza, hogy az ember, továbbá közösségek szempontrendszere szerint vizsgáljuk a térelemek szerepét.

A térelemek alatt – településeket, ezek fekvését meghatározó jelentősebb fizikai földrajzi formákat (folyók, hegyek, dombok, tavak), éghajlati adottságokat (csapadék, hőmérséklet, fön jelleg), erőforrásokat (termőföld, bányák, erdők stb.) értem. Ide sorolom továbbá mindazon objektumok halmazát (utak, épített örökség, üzemek), amelyek részesei és kitermelői a térségi gazdasági-társadalmi folyamatoknak.

Az emberi tényezőt (munkaerő, kulturális vonatkozások) az aktív szereplők közé sorolom, amely a térelemeket fejlesztési feltételekké vagy

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából
célterületekké konvertáló intézmények, cégek, gazdálkodók, érdekcsoportok által határozza meg a térelemek szerepét, súlyát.

Természetesen külön vizsgálat szükséges mindenik térelem „leméréséhez”, hiszen térségenként változó ezek gazdasági-társadalmi esetleg kulturális jelentősége.

A térelemek egymásra tevődhetnek, egymást meghatározhatják (dombszántóföld, erdők-bányavidék). Célszerűbb, ha elkülönítve kezeljük őket, hiszen a jelenlegi használati forma csupán a mában jelentős potenciál, ami a jövőben, gazdasági értelemben és a mindennapok világában egyaránt jelentéktelenné válhat.

A térhasználat emberi léptékben és társadalmi szempontból alávetett a szervezésnek, tehát olyan intézmények szabnak funkcionális határt, mint a közigazgatási intézményrendszer, konjunkturális tényezők, közszolgáltatók, nemzeti, illetve nemzetközi kommunikációs, és gazdasági hálózatok.

Ezek körébe tartozik a közösségek által érzékelt napi, illetve heti mozgástér is.

A térelemek vizsgálatának jelentős tudománytörténeti múltja van. Egy térszegmens esetében minden elemet többé-kevésbé feltárt a tudomány, viszont ezek kölcsönhatásait, illetve az ebből származó környezeti-társadalmi-lélektani következményeket alig, vagy csak nagyon csekély mértékben érintették a tudományos kutatások. Ezek ismerete nélkül nem alakítható ki olyan térségi entitás, amelyet hosszú távon életképpé és fejleszthetővé tehetünk.

Nagyon fontos kihangsúlyozni, hogy a kistérség nemcsak fejlesztési területi egység, hanem a leghatékonyabb szervezeti, gazdasági, mentális együttműködési pálya, amelynek pontosan rögzíthető határai vannak, és ezeket a határokat a leginkább az ott élő közösség vagy közösségek tudják értelmezni.

Fontos módszertani kiindulópont a kistérségek kialakításában a mentális térszerkezet (a közösségi percepció által meghatározott kisebb-nagyobb léptékű téregységek) térelemeinek egyenkénti vizsgálata, majd ezek viszonya és a térben jelentkező társadalmi, gazdasági összhatása.

Az ezredvég meghatározó téreleme (az egész nagytérségben) a magántulajdonba visszakerült határ (termőterület) és erdőterület, ennek tartalmi vonatkozása legalább annyira fontos pszichikailag, mint gazdasági értelemben.

A térelemek térbeni koncentrált hatását elsősorban a települések gazdasági szerkezetében érzjük utol, láthatóvá válik a felszántott területek arányában, a bányaiipari tevékenységek következtében degradálódott területek kiterjedésében, vagy akár a foglalkoztatási szerkezetben.

A fontosabb térelemek szerepe a hierarchia-szintek kialakulásában

A táj és település viszony elsősorban a fekvés tekintetében ragadható meg: a települések 90%-a völgyekben, illetve medencékben fekszik. Hegyvidéki zárt település viszonylag kevés van (Csinód, Egerszék, Kirújfürdő, Hargitafürdő, Deság, Sikaszó stb.), a javuló közlekedési helyzet több falut, községet kiemelt ebből a státusból (Kászon, Borszék, Bélbor).

A zárt településeink általában zsákfalvak (itt ér véget a burkolt főút, nem halad át számottevő forgalom), határaik általában egy vonzáskörzet határait jelölik meg.

A vonzáskörzetek a településeknél magasabb hierarchia-szintek, hiszen a térelemek produktuma – ami lehet maga a munka, egy termék, szolgáltatás, vagy a települések (belső életükkel, mint aktív szereplők a gazdasági térszerkezetben) – még koncentráltabban, sokszor kompetitív szereppel jelenik meg ezen a szinten, létrehozva a gazdasági tér legalsó hierarchia-szintjét.

A térelemek, bár elkülöníthetőek, nem merev egységek (igaz ugyan, hogy a történetírás sokszor ilyennek tünteti fel, főleg a települések és a gazdasági tevékenységek esetében), hiszen változik a települések, az erdők, a szántók vagy akár a folyók térbeni kiterjedése, vagy az ezekre ható nemzeti és nemzetközi konjunktúra. Ennek értelmében bizonyos települések szerepe megváltozik, vonzáskörzetük csökken, más városok veszik át a központ szerepét.

Természetesen a történetileg kialakult vonzásközpontok a *megfelelő nyersanyag, árú, piac, tudás, eszme* koncentráció következtében megőrizhetik szerepüket, de ezek is minőségi változásokon esnek át. Egyes elemek a megváltozott gazdasági viszonyok közepette nagyobb jelentőséggel bírnak, mások erősítik a térség specifikumát, vagy eltűnnek még a köztudatból is (a lápokhoz kötődő mesterségek, mint a csíkász, pákász, illetve az innen piacra kerülő termékek).

A Székelyföld területi változatossága, kiterjedése valamint kulturális sokszínűsége arra enged következtetni, hogy a térelemek szerepe térségenként nagy változatosságot mutat. A változatos térszerkezet: nyugati, északnyugati és az északi részek erőteljes *dombvidék*, a középső tengely, amelyet a Görgény-, Hargita-, Baróti hegységek jeleznek *hegyvidéki*; a keleti határzóna szintén *változatos hegyvidék*, amelynek záró szerkezeti egységei a Borszéki-medence és a Szitabodzai-medence.

Ez a domborzati konstelláció, illetve a területhasználat és a lakosság megoszlási aránya funkcionális értelemben erőteljes vidéki mutatókkal rendelkező térséget mutat (44%-ban vidéki lakos, a foglalkoztatási szerkezetben a mezőgazdaság részesedése a második helyen szerepel).

Négy térelem szerepét határozhatjuk meg jelentőségük szerint markánsan a Székelyföldön létező vidéki térségek életében:

- a művelés alá vont területek (mezőgazdasági térszerkezet);
- domborzati adottságok (változatos domborzati formák);
- erdőségek (gazdasági jelentőség és táji térelem);
- az épített és szellemi örökség (építészet, hagyományok, településszerkezet).

Ez a négy elem az, amelyre felépül a vidék jelenlegi gazdasági és társadalmi térszerkezete, úgy a termelési folyamatok, mint az életmód, vagy a hagyományos tevékenységek szempontjából.

A fenti térelemek jelentősége csökken a városok esetében (a mérettől és a funkcióktól függően), a városok már nem a térelemek primér termékeitől, hanem az ezek által megteremtett szekundér vagy terciér termékek alapján nyerik el funkcióikat, növelik jelentőségüket.

Így nyomon tudjuk követni a térelemek szerepköri bontását és/vagy integrációját a térszerkezeti hierarchia lépcsőfokain is.

A természetes vonzásközpont tehát egy elsődleges integrációs szint, amelynek kialakulása a történeti időkben a védelmi, piachelyi, közlekedési, majd ipari szerepköröktől függött.

A település hierarchia-szint ezen foka akkor alakult ki, ha egy település képes volt átbillenni egy kritikus küszöbön. Ez számtalan tényező függvényében változott, pl. lakosságszám alakulása, vonzáskörzet nagysága, város-sűrűség, központ-közelség, később az ipartelepítési irányvonalaktól, csoportérdekektől.

A városok vagy vonzásközpontok súlyát általában a vonzáskörzethez tartozó települések határozzák meg, hiszen ők azok, akik részesülnek az innen származó javakból. A század közepéig fontos piachelyként működtek ezek a központok, ahol a környékbeli termények, áruk vásárlóra találtak.

Ma a helyzet bonyolultabb, hiszen egyéb területi szerkezeti folyamatok is beleszólnak a térségek belső életébe, mintegy felszámolva a piackörzeti határokat. Ennek értelmében a települések térbeni rendje és hierarchiája továbbra is meghatározza azokat a határokat, amelyek keretén belül olyan folyamatok zajlanak le, amelyek a vonzáscentrum irányába *sűrűsödnek*, a perifériák felé kisebb intenzitásúak.

Ezek az egy vonzásközpont körül gravitáló folyamatok rajzolják ki azokat a területi formákat, amelyek méreteik alapján kistérségek, térségek illetve régiók.

A központ funkcióinak számbeli és minőségi növekedése kiterjeszti a vonzáskörzet határait, és a kistérségi központ nagytérségi centrummá válik.

Ezzel a folyamattal találkozhatunk várostörténeti kutatásokban; Székelyföld esetében a nagytérségi központ hiányzik, a regionális centrumok

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából vagy nagyvárosok peremterületeken található.* Ebből következtethető, hogy a nagyvárosok számára a Székelyföld is peremterület.

Sokkal gyakoribb település-történeti és település-földrajzi jelenség a térségi centrum, és a kistérségi centrum települések léte (Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Székelyudvarhely stb.).

Kevésbé jellemző, de létező jelenség a több kisebb térség találkozási vonalán kialakult város, pl. Csíkszereda, Gyergyószentmiklós, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy.

Ilyen kisebb térségek napjainkban Alcsík, Felesik, Kászonok, Gyergyó és Borszék vidéke, Sóvidék, Nyikómente, Nagy-Küküllő mente, Keresztúr térsége, Miklósvárszék, Orbai szék stb.

Ki szeretném hangsúlyozni, hogy esetünkben a szerves fejlődés által ki-termelt történeti széki méretekkel és határeszmékkal definiálható kistérségeket értem, nem a statisztikai-tervezési-fejlesztési téregységeket. Viszont ez által kívánom érzékeltetni azt a történeti-földrajzi jelenséget, amely alapot biztosíthat a mai kistérségek kialakításában, úgy a tervező és döntéshozó szinten, mint az informális alulról jövő kezdeményezés szintjén.

A kistérségeket felépítő önálló életet élő közigazgatási entitás a város vagy község, további bontásban település, tehát itt szükség van a település-hálózatra jellemző viszonyrendszer vizsgálatára is.

Nagyobb léptékben a kistérségek a régiók számára jelentenek mozaik-szerűen elhelyezkedő téregységeket, növelve ezáltal a régiók területi diverzitását, gazdasági-társadalmi sokszínűségét.

Ez a hierarchia felépítés napjainkban is jól nyomon követhető, annak ellenére, hogy a közigazgatási térszerkezet a települési, megyei, és országos területi igazgatási szinteket különíti csak el.

A hagyományos közösségi térszemlélet alapkategóriája a kistérség (Alcsík, Nyikómente), térség (Udvarhely, Gyergyó, Csík, Háromszék), de otthonos fogalmak az önmeghatározásban az erdélyi, székelyföldi, székely. Nagyon ritkán hargitai, és még kevésbé romániai. Ennek értelmében, a köznyelvben meghonosodott területi hierarchia követi a hagyományos térszemlélet által megfogalmazott területi szinteket. Tehát Csík (Hargita megye szerves része) Székelyföld peremterülete, de Székelyföld mint peremterület Erdély, és kultúr-földrajzi szempontból Magyarország, valamint a Kárpát-medence sajátos területe.

Területi elhelyezkedését tekintve, Romániai viszonylatban teljesen centrumterület, viszont a székely térinterpretáció szempontjából határvidék, ezt erősíti, hogy a régió gazdasági, terület-fejlesztési, politikai szempontból periférikus helyzetben van.

---

* Marosvásárhely Székelyföld nagyvárosa, viszont nem a Székelyföld mint nagytérség teremtette meg, hanem a vásárvonalon való fekvése, illetve a mezőségi, szász, és a székely kultúrkör találkozása.

A településhálózat rövid elemzése

A székelyföldi településhálózatra jellemző, hogy a marosszéki és az udvarhelyszéki falvak aprófalvak, ezzel ellentétben a csíkszéki és a felső háromszéki falvak tipikusan nagyfalvak. A falvak népessége Udvarhelyszéken 350-500 között váltakozik, ma is kivételt képez Parajd, Korond, Lövéte illetve más nagyközségek.

Természetesen a mai település-, és népességföldrajzi viszonyok a több évszázados, illetve az utóbbi öt évtized felgyorsult folyamatainak következményei. Alapvetően jellemző folyamat minden térségben az aprófalvak már 50 éve tartó népesség-fogyása, illetve a községközpontok aránytalanul nagyobb mértékben való fejlesztése, fejlődése. A szocialista éra gyakorlata szerint a falvak két lehetőség közül választhattak, vagy urbanizálódtak vagy eltűntek. Az *eltüntetést* megelőző lassú folyamat a visszafejlesztés volt, a falvakban megszüntettek iskolákat, nem engedélyezték az építkezést, korlátozták a háztáji termelést. Ennek következtében falvak százai kerültek az elnéptelenedő, öregedő funkciószegény települések sorába. A rendszerváltás után a mezőgazdaság illetve a vidék felértékelődött, a falvak lakói a hirtelen fellépő szerkezetváltás okozta egzisztenciális nyomás hatására a *prekapitalista*, önfenntartó gazdálkodás irányába fordultak el.

A mai településhálózatra érvényes a viszonylag kis távolság a falvak és a közigazgatási egységek között, továbbá, hogy a domborzati viszonyok erősen meghatározzák a falvak szerkezetét, amelyekben rendkívül fejletlen az infrastruktúra, az üzleti infrastruktúra és a közszolgáltatások majdnem teljes hiányoznak. Az önfenntartást táplálja a helyi vállalkozói kedv hiánya, a munkalehetőségek hiánya. Jellemző továbbá hogy a munkát nem termelőeszközként, hanem életformaként fogják fel, hiszen a háztáji munka a termelőmunkával, a kalákával, a vagyonkezeléssel egyaránt összefonódik.

Ide kapcsolódik a jellemezően önfenntartó gazdálkodói szerkezet, fogyó népesség.

Magas az aktív lakosság aránya, viszont kevés az alkalmazásban levő foglalkoztatott, hiányzanak a dinamizáló tényezők, pénz vagy tőkeorientált gondolkodás, a tipikusan vidéki vállalkozások (mint pl. szövetkezeti termelési formák, fűrészüzemek, asztalosműhelyek, gyógynövény- és gomba begyűjtők stb.).

A tejbegyűjtő rendszer működése folyamatosan biztosított, de nemzetgazdasági szempontból nem elhanyagolható az a tény, hogy a nagyszámú,

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából
önfenntartásból élő vidéki lakos 40-50%-ban csökkenti az élelmiszeripari fogyasztók rétegét.

A kistérségi (belső) kohéziós tényezők

A fent felsorolt hiányosságok ismeretében, minden olyan kezdeményezés, amely a térségi belső erőforrások feltárását és kiaknázását jelenti, illetve ezek felhasználását külső támogatások révén optimalizálja, innovációnak számít.

Ez viszont nem azt jelenti, hogy egy térelem potenciálra (pl. csak bányaművelés, monokultúrák) alapozzuk a fejlesztést, hiszen pont ez a lényeg, hogy több olyan talppontot találjunk minden térségben, amely biztosítja a változó gazdaságban is a fennmaradást.

A fejlesztés tehát azon térelemekre és térségi szereplőkre alapszik, amelyek egy térség gazdasági, társadalmi, kulturális jellegzetességeit hordozzák, és egyben fejlesztési irányát legnagyobb mértékben meghatározzák.

A térségi identitást az elemek között fennálló kapcsolatrendszer is meghatározza, az azonos és különböző nemű elemek között egyaránt.

Az azonos nemű elemek közti viszony kevésbé fontos számunkra, mint a különböző nemű elemek egymásra gyakorolt hatása (pl. utak és a települések fejlődése, mezőgazdasági termelés és az eltartó képesség).

Ennek értelmében egy teljes problémakör azonosítható, amely a térségi elemek minőségi állapotából, a köztük fennálló viszonyrendszer alacsony szintű hatékonyságából adódik.

Az összetartó erők fontosságát hangsúlyozza az a tény, hogy a fejlesztés csak koncentrált erőforrásokra és tudásra alapozható, működő információs csatornák meglétét vagy kialakíthatóságát feltételezi.

Az említett tudás nem csak a szakmai ismereteket jelenti, hanem szocializációs folyamat során megtanult magatartásformákat (ezek lehetnek visszatartó jellegűek is), életstratégiákat, egyéni és közösségi döntésmechanismusokat.

A fentiek nyomán a következő kohéziós tényezőket határozhatjuk meg:

- földrajzi viszonyok (domborzat, folyóvíz, tengerpart);
- etnikai, származási, nemzeti, nyelvi azonosság, összetartozás;
- foglalkozási, foglalkoztatási (termelőszövetkezetek, bányavidék);
- vallási (világnézeti, etikai);
- életszínvonal (a szegény térségek lakosságának identitástudata);
- fejlődéstörténet (a fejlődési centrum története, hatásának pulzáló ereje);
- közös sorstudat, periféria érzet.

Nagy fontosságú a földrajzi elemek a tér behatárolásában játszott szerepe, hiszen a helyi szintű gazdasági folyamatoknak szab határt, elzárt közösséget hoz létre, pl. Kászon kistérség, Varság vidéke, de nagyobb léptékben ez Csíkra is jellemző.

Az etnikai származás fontosságát a nemzeti közösséghez kapcsolódó önszervező, kulturális, világnézeti aspektusok teszik hangsúlyossá.

A vallási közösségek is erős térségi identitást eredményeznek, jó példa erre a székelyföldi *szentföldek* erős közössége (Kézdiszék, Felső-Nyárádmente)

Szintén jó székelyföldi példát találunk a foglalkozási tényező igazolására, hiszen Murokország neve a túlnyomóan zöldségtermesztéssel foglalkozó népességhez kötődik.

Nem székelyföldi példa, de annál érzékletesebb a szerkezetváltással küszködő bányavidékek esete, ahol a gazdasági élet megszervezése egy térségi elemre építve (bányák és az ehhez kapcsolódó tevékenységek egész köre) összeomlott, olyan válsághelyzetet eredményezve, melynek leglátványosabb vetülete az ökológiai, és a szociális problémák.

Ehhez a példához kötődik a szegénység közös sorstudata, hiszen a legjobb összefogó erőt a közös sorstudat jelenti (az erdélyi magyarság egész megmaradási stratégiája erre alapszik).

Külső kohéziós tényezők

A belső összetartást erősítő, illetve a gazdasági szerkezetet fenntartó, kistérségen, vagy a nagytérségen kívülről származó kényszerhatások egész rendszerét jelenti.

A legfontosabb külső gazdasági jellegű kényszer a *piacgazdaság gazdasági és társadalmi rendszerének innovatív jelentőséggel is bíró kihívása*.

Erős térségi kényszer a versenyképesség biztosítása, elsődlegesen ennek szellemében fogalmazódott meg a térségi gondolat és térségi fejlesztés.

A piacgazdaság az egész román társadalom számára kényszerpályát jelentett, amire az elsődleges társadalmi reakció a prekapitalista termelésre való berendezkedés volt.

A piacorientált gazdasági viszonyokra nem volt és most sincs felkészülve a romániai társadalom, a jelenlegi langyos kormányzati politika is ezt a probléma-elodázó konfliktusmentes gyakorlatot folytatja.

A *székelyföldi* társadalmi berendezkedés sem tér el ettől, sőt a trendet erősíti a *túlnyomóan vidéki térség*, a bizalmatlanság, a magántulajdon mármár torz interpretációja, a 10 éve fennálló piaci instabilitás, magas inflációs ráta stb.

A *külről ránk erőltetett szerepek*, amelyet a folyamatos politikai deklarációik erősítenek, szintén a sorsközösség-tudatot táplálják, amely megalapozza az etnikai alapú regionális gondolkodásmódot.

Külső tényezőnek minősül maga az *Európai Unió eszméje* is, hiszen egy európai felzárkózási folyamatban való részvételre sürget, egyben egy viszonyítási rendszer alapját jelenti, és egy integrációs célterületként vonul be a mindennapi életünkbe.

Ezek szellemében néhány következtetést vonhatunk le:

A kistérségek:

- a területen található települések hasonló problémáira épülnek;
- a térség falvai lehetőleg azonos kulturális jegyeket hordoznak;
- befele kooperatívok – kifelé versenyképesek;
- egy centrum körül gravitálnak;
- infrastrukturális hálózatuk összefügg;
- belső aspirációjuk azonos (környezeti rehabilitáció, EU-integráció stb.).

Integrációs potenciál felmérése

A belső kohézió meghatározza a kistérségek szerves fejlődését, az együttműködési formákat különböző szereplők között, a cél illetve a hozzá rendelt eszközrendszert.

A térségi integrációs potenciál egy térség versenyképességi fokát, a globális, nemzeti, regionális gazdasági szerkezethez, politikai társadalmi berendezkedéshez való idomulását jelenti.

Az európai térben jelenlevő demokratikus, felelős polgári rend minden térségi diverzitástól eltekintve jelen kell legyen, a gazdasági élet a piacgazdaság szabályai szerint termeli és értékesíti speciális térségi termékeit.

Az integrációs potenciált természetesen a kívánt integráció minősége határozza meg, ez esetünkben az európai illetve *EU-s gazdasági és kulturális térbe való betagolódást jelenti*,

A kistérségek és települések integrációja első lépésben, és elsősorban nem egy adott terület (régio) szerkezetébe tagolódik, hanem egy értékrendszerhez zárkózik fel.

A gazdaságfejlesztés nyelvén az a kistérség versenyképes, amely hatékonyan kapcsolódik be az európai gazdasági és kommunikációs térbe, melynek kínálata vonzó a befektetések és az ide látogatók körében.

A vidékfejlesztés szempontjából a térségi potenciál jelenti azt a lehetőség-halmazt, amelyek alapján fejlesztések eszközölhetőek, és ezáltal a lakosság életminősége javul.

Az integrációs potenciál vagy létezik, vagy meg kell teremteni, fokmérője a következő kritériumrendszer:

- *a belső kohézió ereje* (társulási készség, azonos problémák, térségi vagy lokális tudat) térségi interpretáció (kis és nagyterület egyaránt);
- *centrum település jelenléte*, illetve ennek fejlettségi foka (az innovációk közvetítése, funkciók jelenléte, kulturális központ stb.);
- *a nemzetközi, nemzeti és regionális közlekedési térhez való viszonya* (utak, repülőterek közelsége, vasúti pályák jelenléte, közlekedési feltárás);
- *a megújuló erőforrások léte* (a táj szépsége, biodiverzitás, természeti objektumok) idegenforgalmi potenciál;
- *a vállalkozói készség, külső piacok keresése, térségmarketing*;
- *az oktatás színvonala, a speciális tudás megőrzése*;
- *a műveltségi szint javulása és a polgárosodás folyamatának felgyorsítása* (jogi polgári ismeretek, idegen nyelvek, román nyelv, más kultúrák ismerete);
- *az információáramlás feltételei*;
- *a belső erőforrásokkal való gazdálkodás, stratégiai gondolkodás*;
- *a népesség megtartó képessége* (elvándorlás, pozitív irányú népesség-szaporulat).

II. A Hargita megyei kistérségek és ezek fejlesztési potenciáljának vizsgálata

A megyében található kistérségi társulások központi kezdeményezésre, viszont helyi döntések alapján alakultak meg (a helyi vezetők határozták el, kivel és milyen formában társulnak).

Tehát önkormányzati döntések határozták meg a fejlesztési-tervezési terület, a társulásra vonatkozó döntéseiket saját térszemléletük és személyes kapcsolatrendszerük alapozta meg. (lásd 1 sz. táblázat)

A kistérségi társulások megalakulásában fontos szerepet játszott a funkcionális tényező, azaz milyen célból alakult meg az illető téregység. Mit akar megvalósítani az illető társulás.

Ennek értelmében találkozhatunk természet-, illetve környezetvédelmi céllal létre hozott kistérséggel (Csomád-Bálványos kistérség), vagy egy község problémáit kezelő kistérséggel (pl. Kászon kistérség), viszont többségében a területfejlesztési célokat tűzték ki maguk elé.

A kistérségek közül három is túl lépi a megyehatárt (Rika, Csomád-Bálványos, Sóvidék), a nagy változatosság (méret, település szerkezet, lakosságszám, térelemek stb.) ellenére mindegyik kistérség az alábbi prioritás listát fogalmazta meg:

- az infrastruktúra fejlesztése (utak, közművesítés);

Erdélyi Magyar Adatbank

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból

- a turizmus és a turisztikai infrastruktúra fejlesztése;
- a környezeti értékek védelme és ésszerű hasznosítása;
- a mezőgazdasági termelés hatékonyságának növelése illetve a termékek feldolgozása, a foglalkoztatottság növelése;
- közösségfejlesztés.

Sor sz.	Kistérség	Települések	Lakosság /fő	Terület /ha	Ebből szántó	Erdő	Bel-terület
1	Alcsík	Csíkyszereda, Tusnádfürdő, Csíkszentgyörgy, Kászonaltíz, Csíkszentkirály, Csíkszentmárton, Csíkszentsimon, Tusnád	72.750	106.110	15,05%	37,83%	3,5%
2	Csomád-Bálványos	Tusnádfürdő, Csíkszentmárton, Tusnád, Kászonaltíz, Málnás	11.384	49.320	13,4%	39,54%	2,0%
3	Felcsík	Karcfalva, Dánfalva, Madéfalva, Szentdomokos	23.775	58.408	13,51%	29,45%	2,63%
4	Pogányhavas	Csíkszépvíz, Középlök, Felsőlok, Csíkpálfalva, Csíksomlyó, Gyimesbükk	14.447	34.764	9,57%	27,86%	4,2%
5	Északkelet Hargita	Ditró, Szárhegy, Remete, Tölgyes	19.897	54.584	13,72%	41,11%	4,7%
6	Sóvidék	Korond, Parajd, Szováta	13.357	29.354	13,82%	42,24%	8,78%
7	Hegyalja	Fenyéd, Oroszhegy, Farkaslaka, Varság, Zetelaka, Bethlenfalva, Kadicsfalva, Szombatfalva	19.396	56.229	13,85	40,19%	1,63%
8	Felső-Homoródszentgyörgy	Szentegyháza, Kápolnás, Lövéte	13.329	25.174	7,45%	37,17%	1,89%

Erdélyi Magyar Adatbank

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból

9	Rika	Homoródalmás, Oklánd, Vargyas, Zsombor, Alsórákos	2.813	16.975	20%	29%	2,20%
10	Nagy-Homoród	Homoródszentmárton, Kaca	2.947	13.931	28%	-	-
11	Keresztúr	Székelykeresztúr, Etéd, Szentábrahám, Székelyderzs, Simonfalva, Üllés, Újszékely, Románandrásfalva	26.497	58.639	28,39%	23,14%	4,03%
12	Kászón	Kászónaltíz	3.102	30.252	8,33%	41,34%	0,86%
13	Bucsin-Délhegy-Libán	Csomafalva, Gyergyóalfalu, Gyergyóújfalu	15.897	54.716	12,84%	37,17%	2,68%
14	Régió-west Szentlászló	Bögöz, Székelyderzs, Kányád, Felső Boldogfalva	11.517	30.368	33%	-	-

1. számú táblázat: *Kistérségi összehasonlító statisztikai mutatók*

Forrás: *Nemzeti Statisztikai Hivatal, Hargita Megyei Főigazgatóság (saját szerkesztés)*

A fenti prioritás-lista többé-kevésbé minden kistérségre vonatkozik, viszont a mindennapi gazdaság szerkezetében esetenként nagyobb súllyal bír az idegenforgalom (Sóvidék és Csomád-Bálványos esetében), állattenyésztés (Hegyalja, Kászón, Északkelet Hargita), erdőgazdálkodás, feldolgozó szektor és szolgáltatási szféra (Alcsík, Felcsík, Bucsin-Délhegy-Libán, Keresztúr), faluturizmus (Pogány-havas, Hegyalja).

A kistérség változatosságaira jó példa a méret (a legnagyobb Alcsík 72.000 lakos Csíkszeredával egyetemben, több mint 1000km², a legkisebb Kászón (3300 lakos, 308 km², amely a társulási szándék szerint betagoódik az Alcsíki kistérségbe).

A szántóterületek tekintetében Keresztúr kistérség rendelkezik a legnagyobb potenciállal 16.650 ha (területe 58.639 ha), erdőterületek Alcsíkon a legkiterjedtebbek: – több mint 40.000 ha – a kistérség területének 38%-át borítja erdő.

A vállalkozásokat illetően, a legnagyobb számban a városokban és nagyfalvakban, főleg a közigazgatási központokban (a vállalkozások nagy

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból része kocsma, szatócsbolt, turkáló, mezőgazdasági társulások, és nagyobb telephely igényű vállalkozások, mint a fafeldolgozók, fűrészüzemek).

A foglalkoztatási struktúra alapvető jellemzője a nagyszámú mezőgazdaságban dolgozó kisgazda, így a felaprózott birtokszerkezeten önfenntartó gazdálkodás folyik.

Munkanélküliség, beiskolázottság

A munkanélküliség azokban a kistérségekben a legalacsonyabb, amelyek centrum körül helyezkednek el, és a vidéki településen élők alkalmazási aránya (az aktív lakossághoz mérten) is itt a legnagyobb.

Az aktív lakosság részaránya, ha a 10%-os munkanélküliséget vesszük is, magas, de a mezőgazdasági foglalkoztatottság kor nélküli, hiszen, aki bírja, az élete végéig dolgozik. Nem teljes és nem is releváns a székelyföldi viszonyok statisztikai leírása, hiszen jelentéktelen azon a közgazdasági fogalmakkal leírható folyamatok súlya, amelyeknek fokmérője lehetne a gazdaságstatisztika.

Számunkra elgondolkodtató, és a helyi források mértékében, illetve nemzetgazdaság szempontjából hatalmas jelentőséggel bíró az alkalmazottak, vagy adófizetők rendkívül alacsony aránya.

Példaként kívánom felhozni azt a skálát, amely között a lakosságoz viszonyított alkalmazásban lévő arány 1,1%-tól (Bögöz), 20%-ig terjed (Csíkszentsimon).

Néhány közbeeső érték: Szentdomokos 9,3 % (kőbánya, fűrészüzem), Csíkszentkirály 12,7% (ásványvíz töltőüzem, fafeldolgozás, városközelség), Madéfalva 11% (szállítás, városközelség), Tusnádfalu 17,5% (ásványvíztöltő, mezőgazdasági társas, fafeldolgozó, kukoricapehely gyár).

A másik véglethez tartozik Csíkszentgyörgy 2,4%, Farkaslaka 3,7%, Felsőfok 2,9%, és még sok más falu 5 illetve 6 % között.

Ha az aktív életkorú vidékieket számoljuk, amelynek aránya több mint 60%, akkor az arány aktív lakosra 18% Madéfalva esetében, Tusnádfalu esetében 25%, Csíkszentgyörgy esetében 3,7%, Farkaslaka 5,3%, Felsőfok 5,1%, Csíkszentsimon 31%.

Összehasonlításképpen Csíkszereda aktív életkorú lakosságának 82%-a fizetett alkalmazott (18 évtől 62 évig tartó életkort vettem alapul).

Székelyudvarhelyen 84% körüli ez az érték, míg Gyergyószentmiklós esetében ez az arány 61%, Szentegyházán 21% és Keresztúr város esetében csak a 26%-ot éri el.

A kistérségek szintjén Alcsík és Felcsík, illetve Keresztúr mutat magasabb értékeket, Alcsík Csíkszereda nélkül is magasabb értékeket mutat,

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából részben a borvíztöltő üzemek, fafeldolgozó és fűrészüzemek, valamint a mezőgazdasági társasok alkalmazottjai révén (Tusnád, Csíkszentmárton több mint 200 fő).

Nagyobb számban foglalkoztatottak a költségvetési szférában dolgozók (30-72 fő falvanként), illetve a szállításban, távközlésben dolgozók.

A kistérségek szintjén több – a foglalkoztatási szerkezetre épített – kategóriát különböztetünk meg. *Erőteljesen önfenntartó gazdálkodással és jó turisztikai potenciállal* jellemezhető kistérségek: Kászon, Felső-Homoród mente, Pogányhavas, Bucsin Délhegy Libán, Szentlászló, Hegyalja (állattenyésztés, erdőgazdálkodás.).

Túlnyomón önfenntartó, de koncentrált mezőgazdasági tevékenység, illetve viszonylag fejlett feldolgozó ipar által jellemzett kistérségek (Alcsík, Felcsík, Keresztúr környéke, Pogányhavas).

Kiváló turisztikai potenciállal és közepesen fejlett turisztikai infrastruktúrával, az önfenntartó gazdálkodást egyaránt magába foglaló gazdasági szerkezettel rendelkező kistérségek, pl. Sóvidék, Csomád-Bálványos.

A kistérségek integrációs potenciálja

A rövid gazdasági jellemzők illetve a kohéziós elemek segítségével értékelhetjük, rangsorolhatjuk, a kistérségek integrációs potenciálját.

A kemény mutatók szerint (centrum-településtől, nemzeti illetve nemzetközi útvonalaktól való távolság, turisztikai vállalkozók jelenléte, állásban levők számaránya, kommunikációs hálózatok) jó integrációs potenciállal rendelkezik Alcsík, Felcsík, Udvarhely környéke, Sóvidék, Pogányhavas, Csomád-Bálványos. Ez a csoport az *elsőrangú integrációs térségek* csoportja.

A belső kohézió a gyergyói kistérségek esetében kérdéses, részben az etnikai-kulturális okok, részben a zárt térségek (Tölgyes, Borszék) miatt.

Erős lokális tudat (kohéziós elem) jellemző a felső Homoródmente kistérségben, Sóvidéken, kialakulatlan a Rika, Nagy-Homoród kistérségben.

A megújuló erőforrások mindegyik esetében jó potenciált jelentenek, kevésbé jelentős Keresztúr térségében. Természetesen a kistérségek keretén belül is változik ezek szerepe, gazdasági jelentősége.

Másodrendű integrációs térségek. Nagy-Homoród, Rika, Régiówest, Felső-Homoród mente, Keresztúr környéke, Kászon kistérségek.

A népesség megtartó ereje, sajnos, egy gyenge pont a kistérségek többségében, gyenge növekedést mutat a csíki kistérségben, Pogányhavas, Sóvidék kistérségben, míg erős a csökkenés Keresztúr, Régiówest Szent-

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából
lászló esetében, itt ki kell emelnünk a fiatal munkavállalók elvándorlását, főleg Magyarországra.

Sajnos, a kistérségek nagyobb része gyenge teljesítményt bizonyít a speciális, vagy helyi tudás megőrzésében, léteznek ilyen irányú kezdeményezések, de általánosságban az a tapasztalat, hogy a hagyományos és a népművészeti kézműves mesterségek hiányszakmává *nőtték ki magukat*.

Az innovációs potenciál és az információáramlás feltételrendszere rendkívül alacsony, csak a két nagyobb város és közvetlen környéke (pl. az ásványvíztöltők) részesülnek a diffúziós jelenségből.

Kritika illeti meg a polgárosodási, és művelődési folyamatot, hiszen a városok nagyszámú lakossága is betelepedett vidéki, a közösségi tudat megnyilvánulása még meglehetősen kezdetleges.

Jó indulási pont a változtatáshoz a stratégiai gondolkodásmód pozitív megítélése, az EU-eszmerendszer elfogadása, az integrációs hajlam és a tanulni akarás, viszont a fásultság és a kényelem könnyen gátat szab a pozitív gondolatoknak.

Következtetések helyett

A Székelyföld attól *székely föld*, hogy székelyek lakják, történeti és funkcionális tértípus, amelynek tartalmi jegyei demográfiai-kulturális vonatkozásúak (tehát nem Nyírség, nem Bánát, nem Mezőség). A hagyományos térszemlélet településekhez a széki kistérségi, és széki térségi szinthez kötődik. Az integráció kérdésköre még távol áll az itt élők mindennapi világától, ennek oka az információhiány. Az interneten való száguldozás csak egy nagyon vékony rétegnek adatik meg, olyan élet-közeli problémákkal küszködünk, mint a közlekedési feltárhatóság, elzártság, infrastruktúra-hiány.

A kistérségek könnyedén és szervesen léphetnek olyan történeti-területi egységek helyére, mint a székek, fiúszékek, járások, vagy funkcionálisan a városok vonzaskörzetbe kapcsolódhatnak, elősegítve a falu-város viszony javulását.

A székelyföldi és egyben a Hargita megyei településhálózat kitermelte saját térségi központjait, e köré települve olyan önkormányzati társulások hozhatók létre, amelynek kapcsolati tőkéje részben a lakosság személyi tér-élményére, részben a szomszédsági viszonyokra építhet. Új funkcióik nem a társulási forma minőségétől függenek elsősorban, hanem a közös erőforrások és tervek alapján kialakult együttműködés sikerétől.

Kijelenteni merészelem azt, hogy a kistérségekből (és nem feltétlenül a jelenlegi társulásokról van szó) összeáll az a székelyföldi fejlesztési

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásából térszerkezet, amely egy szerves természetes régió térségi hálózatát hozza létre.

Az integráció elsősorban egy európai értékrendbe kell vezérelje a térséget, a kistérségi társulások ennek szellemében befolyásolhatják a térségi folyamatokat.

A kistérségek akkor lehetnek hatékonyak, ha egymást erősítve szükség esetén szembefordulva a romániai uniformizált tér-megközelítéssel, egy-központúsággal, és nagyobb hatékonyságú fejlesztési térentitást hoznak létre (Székelyföld), amely a nemzeti, és a makroregionális folyamatokban egyaránt gazdasági szerephez juthat.

A kistérségi integrációs potenciál a nemzeti szinten és makroversenyekben jelent a települések számára nagyobb hatékonyságot, erőforrás koncentrációt, nagyobb kínálati skálát a Kárpát-medencei (Európai) termék- és szolgáltatás-piacon.

Minél nagyobb léptékű skálán akarunk versenyképesek lenni, annál nagyobb területi-kínálati-kohéziós összlettel kell fellépnünk.

Végezetül a kistérség nem csak belső és külső hatások, valamint a mentális térszervezés szüleménye, hanem mint létező társadalmi-természeti téregység hatással van a társadalomra, amelytől identitást, tartalmat, és nevet kap.

Felhasznált irodalom

- BELUSZKY Pál: *Magyarország településföldrajza. Általános rész.* Budapest-Pécs, 1999, Dialóg-Campus Kiadó.
- BONDREA, Aurelian: *Starea Națiunii 2000, România încotro?*, București, 2000, Editura Fundației România de Măine.
- Centrul Național de Statistică, Direcția Generală de Statistică din Județul Harghita: *Breviarul statistic a Județului Harghita 1996-1999.* Miercurea Ciuc, 2000.
- Centrul Național de Statistică, Direcția Generală de Statistică din Județul Harghita: *Fișa Localităților din Județul Harghita*, 1999, Miercurea Ciuc.
- IMREH István: *Erdélyi hétköznapiok 1750-1850*, Bukarest, 1979, Kriterion Könyvkiadó.
- TÁRKÁNY Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások.* Budapest, 1981, Gondolat könyvkiadó.
- VÁMSZER Géza: *Csik vármegye településtörténete.* Csíkszereda, 2000, Pallas-Akadémia.

A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. Válogatás a II. Székelyföld Konferencia előadásáiból

VINCZE Mária: *Régió- és vidékfejlesztés, elmélet és gyakorlat*. Kolozsvár, 2000 Kolozsvári Egyetemi Kiadó (Presa Universitară Clujană).

VOFKORI László: *Székelyföld útikönyve I-II*. Budapest, 1998, Cartographia Kft.

VOFKORI László: *Erdély közigazgatási és etnikai földrajza*, Vörösbereány, 1996, Balaton Akadémia.

VOFKORI László: *Település- és területfejlesztés Udvarhely térségében*, Székelyudvarhely, 1997, kiadta Székelyudvarhely Megyei Jogú Város.